

Αντί κεράσματος . . .

Ο Πούσκιν . . . και οι επαναστατημένοι Έλληνες!

Του Απτχου (I) ε.α. Γρηγορίου Νούσια της 39^{ης} Σειράς Ιπταμένων της ΣΙ

Εμπρός Ελλάδα, σήκω, εμπρός.
Δεν τρέφεις άδικα ελπίδες,

και τα πανάρχαια βουνά

Όλυμπος, Πίνδος, οι Θερμοπύλες,

σειούνε κι εκείνα τις ασπίδες.

Στη δοξασμένη τους σκιά

ξύπνησε τώρα η λευτεριά σου

Αθήνα, μάρμαρα ιερά.

Του Περικλή και του Θησέα

τάφοι και κόκκαλα σεπτά.

Χώρα ηρώων και θεών

σπάσε τα βάρβαρα δεσμά σου

με τα τραγούδια των ποιητών

Τυρταίου, Βύρωνα και Ρήγα.

Φλόγα και φως ολόγυρά σου.

Είναι ο τελευταίος φόρος τιμής του Αλεξάντερ Πούσκιν προς την επαναστατημένη Ελλάδα. Ένας επίλογος στο αίσιο τέλος του ελληνικού αγώνα. Ένας ύμνος στην Ελλάδα, όπου τα πάντα, για κάθε ξένο, αποπνέουν μυθολογία και φιλοσοφία, ηρωισμούς και πνεύμα ελευθερίας.

Όταν απροσδόκητα βρέθηκα μπροστά σε ένα αυθεντικό πορτραίτο του εθνικού ποιητή της Ρωσίας, σάσισα. Δεν μπορούσα να συνταιριάξω τα κατάμαυρα σγουρά μαλλιά του και την αχνό-μελαμψη του επιδερμίδα με το γένος των Ρως και των Βαράγγων. Όταν θα θελήσω να εξωτερικεύσω τις ενστάσεις μου, ο ρώσος συνεργάτης μου θα με επιτιμήσει, “Gasparin Grigorios, δεν γνωρίζετε ότι ο ποιητής μας έχει αφρικανικές ρίζες από την πλευρά της μητέρας του”; Την άλλη μέρα θα βρω πάνω στο γραφείο μου, εκεί στη Ρωσία του Γέλτσιν, μία επιτομή των ποιημάτων του Александр

Сергеевич Пушкин. Αμέσως προσφέρθηκα να επιταχύνω την εκμάθηση της ρωσικής γλώσσας για να τα διαβάσω στο πρωτότυπο. Δεν θα τα καταφέρω.

Λίγο πριν χαράξει ο επαναστατικός 19^{ος} αιώνας, θα γεννηθεί στη Μόσχα ο μετέπειτα δημιουργός της ρωσικής λογοτεχνίας. Η μητέρα του, Ναντέζντα (Νάντια), ήταν εγγονή κάποιου Αμπράμ Χάννιμπαλ, γιού μελαμψού πρίγκιπα της Αβησσυνίας, ο οποίος Αμπράμ, παιδί ακόμα, είχε μεταφερθεί στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί στη Μόσχα. Αυτός, λοιπόν, ο Αμπράμ θα βαπτιστεί χριστιανός με ανάδοχο τον τσάρο Μέγα Πέτρο, και θα γίνει αξιωματικός στον ρωσικό στρατό. Η πρώτη γυναίκα του Αμπράμ, μας λέει ο ίδιος ο Πούσκιν, στο μυθιστόρημα “Ο Αράπης του Μεγάλου Πέτρου”, ήταν ελληνικής καταγωγής και εκπάγλου ομορφιάς, ονόματι Ευδοκία, κόρη Έλληνα κυβερνήτη ρωσικού πολεμικού πλοίου, θα αποκτήσουν μια λευκή κόρη, ονόματι Πολυξένη. Από δεύτερο γάμο του “Αράπη” με Ρωσίδα, θα προέλθει η εγγονή του Νάντια που θα παντρευτεί κάποιον Ρώσο, Σεργκέι Λβόβιτς Πούσκιν, όνομα-παράδοση εξακοσίων ετών. Όλγα, Λεβ και Αλεξάντρ, τα παιδιά τους. Μαζί τους μιλούσαν γαλλικά, κατά τη συνήθεια των ευγενών, τότε. Τα ρώσικα τα μαθαίνανε από τη γιαγιά τους.

Φθάσαμε στο Τσάρσκογε Σέλο, θα αναγγείλει ο οδηγός του λεωφορείου. Εκστασιασμός (καθ’ υπερβολήν)! Η συνειδησή σου λούζεται από γνήσια τσαρική αύρα. Μέσα από την παγωμένη ομίχλη νομίζεις ότι προβάλουν μορφές που ταυτίστηκαν με την ιστορία της σύγχρονης Ρωσίας. Βρισκόμαστε είκοσι πέντε χιλιόμετρα νότια από την Αγία Πετρούπολη. Η περιοχή, το 1710, είχε παραχωρηθεί από τον Μέγα Πέτρο, ως δώρο, στη δεύτερη σύζυγό του, την Αικατερίνη Α’. Εκεί, στο χωριό του Τσάρου, θα γίνουν τα πρώτα εξοχικά καταλύματα, και, προϊόντος του χρόνου, με τη δημιουργική λαχτάρα των κατοπινών Αυτοκρατόρων, κυρίως της Αικατερίνης Β’ της Μεγάλης, θα προκύψει ένα παλάτι μπαρόκ, κάποιων εκατοντάδων μέτρων μήκος, στολισμένο, εκτός των άλλων, και με τη “Στήλη του Τσεσμέ”, σε ανάμνηση της νίκης επί του τουρκικού στόλου. Εκεί δίπλα και το περίφημο “Λύκειο”, που έκτισε ο τσάρος Αλέξανδρος Α’. Από τους πρώτους αποφοίτους και ο Αλεξάντρ Σεργκέγιεβιτς Πούσκιν.

Άραγε, ποια μοίρα, ποια Λάχαισις θα όριζε ώστε ο δεκαοκτάχρονος Αλεξάντρ, αυτό το λογοτεχνικό δαιμόνιο και το επαναστατικό πνεύμα, να έχει πρώτον προϊστάμενο τον υπουργό Εξωτερικών της Ρωσίας, Ιωάννη Καποδίστρια; Κουβαλάει ήδη στον κόρφο

του, κτήμα του, την αρχαιοελληνική γραμματεία. Εκεί, στο υπουργείο των Εξωτερικών, θα είναι ο κατάλληλος χώρος για να εκφράσει τις πολιτικές του απόψεις, τον φιλελευθερισμό του και οπωσδήποτε τον φιλελληνισμό του.

Θα δω μια μέρα, φίλοι μου, λευτερωμένο τον λαό;
Τις αλυσίδες της σκλαβιάς ο τσάρος θα τις σπάσει;
Και θα 'ρθει η αυγή της λευτεριάς
στην πατρική τη γη να λάμψει;

Χμ! Ο Πούσκιν πρέπει να σταλεί στη Σιβηρία, έχει πλημμυρίσει τη Ρωσία με τους ανατρεπτικούς στίχους του, θα πει σε αυστηρό ύφος ο τσάρος. Ο Καποδίστριας θα κάνει έκκληση υπέρ του ποιητή. Θα τον γλυτώσει από τη Σιβηρία, αλλά σε λίγες ημέρες ο μεταφραστής κύριος Πούσκιν με χίλια ρούβλια για οδοιπορικά και μια συστατική επιστολή του Καποδίστρια, θα παρουσιαστεί στις 20 Σεπ. 1820 στον στρατηγό Ιντζόφ, τον κυβερνήτη της Βεσσαραβίας, ρωσική επαρχία τότε, με πρωτεύουσα το Κισινιόφ, σήμερα της Μολδαβίας. Εκεί θα παραμείνει δύομιση χρόνια.

Στριμωγμένος μέσα σε πλήθη φιλοχρήματων Εβραίων,
Κοζάκων με μπότες καστορένιες και αγέρωχων Καυκάσιων,
Ελλήνων πολυλογάδων και λιγομίλητων Τούρκων,
Φανφαρόνων Περσών και πονηρών Αρμεναίων.

Αυτή θα ήταν η νέα κοινωνία του Πούσκιν. Μακριά πλέον από τα γλέντια, το κρασί και τις γυναίκες της υψηλής κοινωνίας της Αγίας Πετρούπολης. Το Κισινιόφ, βέβαια, είναι το κέντρο της επαναστατικής δράσης της Φιλικής Εταιρείας. Εκεί, λοιπόν, θα γνωρίσει τον Πρίγκιπα Γεώργιο Καντακουζηνό, ο οποίος είχε παντρευτεί την αδελφή κάποιου φίλου του ποιητή από το Λύκειο, και θα συνδεθεί με τον Πρίγκιπα Αλέξανδρο Καντακουζηνό, αδελφό του πρώτου, στο σπίτι του οποίου θα γνωρίσει τον Αλέξανδρο και Δημήτριο Υψηλάντη, τον Μιχαήλ Σούτσο, πρώην οσπονδάρη/κυβερνήτη της Μολδαβίας, τον Ιωάννη Σχινά, καθώς και τους Βασίλειο Καραβία, Κωνσταντίνο Πεντεδέκα, Κωνσταντίνο Δούκα, και άλλους Έλληνες, στο σύνολό τους μέλη της Εταιρείας. Θα πρέπει να έχει υπόψη του κανείς, γράφει σε έναν φίλο του, ότι μια μυστική Εταιρεία έχει οργανωθεί με σκοπό την απελευθέρωση της Ελλάδος, θα

αποδειχθεί η μαμή της Επανάστασεως. Μαθαίνει για την ανταρσία του Αλή Πασά κατά του Σουλτάνου (1820) και για τα επαναστατικά κινήματα σε Ισπανία και Ιταλία. Στο έμμετρο μυθιστόρημα του, “Ευγένιος Ονέγκιν”, θα πει,

Σείονταν όλο απειλή τα Πυρηναία,
το ηφαίστειο της Νάπολης στις φλόγες,
κι ο Μονόχειρας Πρίγκιπας να γνέφει
από το Κισινιόφ στους Μωραΐτες φίλους του.

Ο μονόχειρας Πρίγκιπας, Αλέξανδρος Υψηλάντης, πείστηκε και πείστηκε να αρχίσει την εξέγερση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Τα αισθήματα του ποιητή είναι πολύ δυνατά και θα τα εκφράσει αμέσως στο ποίημά του, “Πόλεμος”.

Πόλεμος! Ήρθε επί τέλους ο ξεσηκωμός.
Της τιμής τα λάβαρα ανεμίζουν.
Αίματα βλέπω στο γλέντι της εκδικήσεως.
Και οι σφαίρες με το θάνατο τριγύρω μου σφυρίζουν.

Τι θα έφερνε ο πόλεμος στον ποιητή; Αν το ήθελε η μοίρα θα του χάριζε την εμπειρία των κατορθωμάτων στο πεδίο της μάχης. Αλλά και μια πιθανότητα να σκοτωθεί.

Συναγερμοί των στρατοπέδων, των όπλων η κλαγγή,
και μέσα στη μοιραία της δράσης φωτιά,
να πέφτουν μαχητές και καπετάνιοι.
Της μοίρας μου γραμμένο να' ναι ένα διπλό στεφάνι τάχα,
ή μήπως μαύρο τέλος γράφει για μένα η μοίρα;

Και περιμένει ανυπόμονα την ώρα που θα πάρει μέρος στην πρώτη του μάχη από τις τάξεις του στρατού του Υψηλάντη.

Πικρό φαρμάκι λιώνει την ψυχή μου.
Βραχνάς η οκνηρία με κάνει να τα χάνω.
Γιατί αργεί του πολέμου η αρχή;

Γιατί η πρώτη μάχη δεν άναψε ακόμα;

Θα γράψει ο Πούσκιν: Ο φοίνικας της Ελλάδος θα αναγεννηθεί από τις στάχτες του. Η ώρα της πτώσης των Τούρκων έχει φθάσει και μια μεγάλη δύναμη (η Ρωσία) εγκρίνει τη μεγαλόψυχη πράξη. Τα μυαλά των ανθρώπων βρίσκονται σε έκσταση. Όλες τους οι σκέψεις στρέφονται στην ανεξαρτησία της αρχαίας πατρίδας. Όλοι μιλούν για τον Λεωνίδα, για τον Θεμιστοκλή. Όλοι πάνε να καταταγούν στις δυνάμεις του Υψηλάντη. Θεωρεί τον Πρίγκιπα, “τυχερό”. Είτε νεκρός, λείει, είτε νικητής ανήκει πια στην ιστορία. Είκοσι οκτώ χρονών κι έχει κιόλας ένα χέρι κομμένο κι ένα μεγαλόψυχο σκοπό. Είναι να μην τον ζηλεύεις;

Παράλληλα, ο Πούσκιν ζηλεύει και θα ερωτευθεί την Ελληνοπούλα, Καλυψώ, που είχε έρθει προσφυγοπούλα από την Πόλη. Έλεγαν ότι στην Ελλάδα είχε γνωρίσει τον Λόρδο Μπάιρον και τον είχε ερωτευθεί. Έτσι ο Πούσκιν ένιωθε ότι επικοινωνούσε και ταυτίζονταν, έστω και με αυτόν τον τρόπο, με τον διάσημο άγγλο ποιητή.

Γεννήθηκες για να φλογίζεις
τα ξαναμμένα όνειρα των ποιητών.
Να τους ξεσηκώνεις, να τους κάνεις ν’ αγωνιούν,
γεμάτοι χάρη και ευγένεια να σε χαιρετούν.
Μήπως σ’ εκείνη τη γη τη μακρινή,
κάτω απ’ της Ελλάδος τον θεικό ουρανό,
ο εμπνευσμένος και γενναίος ποιητής
συνάντησε - ή ονειρεύτηκε - εσένα, γεμάτος πάθος,
και κράτησε βαθιά μεσ’ στην καρδιά του
την αλησμόνητη εικόνα σου;

Ναι, ταυτίζονταν βέβαια ο Πούσκιν με τον ευγενέστερο από όλους τους Φιλέλληνες, τον Λόρδο Μπάιρον, που είχε νοιώσει τόση φρίκη από τη διχοστασία και τους καυγάδες ανάμεσα στους Έλληνες, και εξέφραζε την ευχή “να καταφέρω να τους κάνω να συμφωνήσουν μεταξύ τους”.

Ναι, πιστεύουμε ακράδαντα πως αν ο νεαρός Πούσκιν δεν είχε βιαστεί να αντιπαχθεί στο δεσποτικό καθεστώς που κυριαρχούσε στη χώρα του, θα είχε καταφέρει με το λόγο και τη γραφή του να αποσπάσει τον τσάρο Αλέξανδρο Α' από το διπλωματικό σφιχταγκάλιασμα του ανθέλληνα Μέττερνιχ και να τον πείσει να στηρίξει έμπρακτα τον ξεσηκωμό των Ελλήνων. Αλλοίμονο, όμως! Οι Έλληνες θα είναι μόνοι.

Στις 5 Μαρτίου 1821, ο Υψηλάντης με υψωμένη τη σημαία της επανάστασεως θα διαβεί τον Προύθο. Την ίδια ημέρα θα μπει στο Ιάσιο. Οι Έλληνες, θα γράψει ο Πούσκιν, άρχισαν να συγκεντρώνονται μαζικά κάτω από τις τρεις σημαίες του, η μία είναι τρίχρωμη, στην άλλη κυματίζει ένας σταυρός με δάφνες στεφανωμένος και την επιγραφή “Εν τούτω νίκα”, και στην τρίτη ο φοίνικας αναγεννάται από τις στάχτες.

Η αγανάκτηση του ποιητή θα κορυφωθεί όταν θα πληροφορηθεί τον απαγχονισμό του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε', με διαταγή του Σουλτάνου, ανήμερα το Πάσχα 1821, αν και ο Πατριάρχης σε προγενέστερη επιστολή του προς τον Αλέξανδρο Υψηλάντη του είχε συστήσει, “φρόνησις, φρόνησις, φρόνησις”. Και με αφορμή αυτή τη στάση του Πατριάρχη, ο Αδαμάντιος Κοραής θα γράψει, «Ω, τον ηλίθιον Σουλτάνο ! Τους φίλους του στέλνει στην αγχόνη, αντί να τους φορέσει το καφτάνι !».

Ήρθε, τότε, και η πληροφορία, ότι η “Αφροδίτη της Μήλου”, που είχε ανακαλυφθεί την προηγούμενη χρονιά, έπλεε πλέον προς τη Μασσαλία, ενώ αρχικά είχε φορτωθεί για τη Μολδαβία, που γέμισε τον ποιητή με άφατη θλίψη.

Η συνέχεια στα πεδία των μαχών, πέρα από τον Δούναβη.

Στο Δραγατσάνι, 19 Ιουν. 1821, ο χιλιάρχος Βασίλειος Καραβίας, θα βιαστεί κατά μια ημέρα, και θα επιτεθεί εναντίον των Οθωμανών, ενώ ο αρχηγός Αλέξανδρος Υψηλάντης με τον Γεωργάκη Ολύμπιο βρίσκονταν ακόμα τρεις ώρες μακριά. Ο Ιερός Λόχος, οι εθελοντές σπουδαστές που είχαν ορκιστεί, “να αποθάνω μετά των αδελφών μου υπέρ της Ελευθερίας της Πατρίδος και της Θρησκείας”, εξοντώθηκε μέχρι ενός, είτε πέφτοντας στη μάχη, είτε κατακρεουργούμενοι στην Κωνσταντινούπολη όπου οδηγήθηκαν αιχμάλωτοι. Ανεπαρκής εκπαίδευση, φτωχή οργάνωση, παντελής έλλειψη συντονισμού. Ο Υψηλάντης, που ποτέ δεν έφθασε στο πεδίο της μάχης, καταφεύγει και φυλακίζεται στην Αυστρία.

Ο ύπαρχος του Υψηλάντη, Πρίγκιπας Γεώργιος Καντακουζηνός, απόστρατος συνταγματάρχης του ρωσικού στρατού, με τα υπολείμματα των Φιλικών θα κατευθυνθούν στην οχυρωμένη θέση Σκουλένι, στον Προύθο ποταμό. Βλέποντας την οθωμανική απειλή, ο ίδιος θα περάσει απέναντι, στο ρωσικό έδαφος. Οι σύντροφοί του δεν θα τον ακολουθήσουν και θα δοκιμάσουν τη λύσσα των Οθωμανών. Ήταν η δεύτερη καταστροφή δέκα ημέρες μετά το Δραγατσάνι. Η μάχη αυτή, θα γράψει ο Κόκκινος, δεν έχει ανάλογη στις σελίδες του Αγώνος ως προς την εκδήλωση ομαδικής ανδρείας και ηρωικής αντιμετώπισεως βεβαίου θανάτου.

Παρέμενε ανέπαφο ένα μικρό στρατιωτικό σώμα υπό τους Γεωργάκη Ολύμπιο και Ιωάννη Φαρμάκη. Θα κατορθώσουν να φθάσουν και να ταμπουρωθούν στη Μονή Σέκου. Στις 8 Σεπτεμβρίου 1821 θα αρχίσει η πολιορκία. Οι Φιλικοί δεν θα αντέξουν. Τα αμφίστομα των Οθωμανών θα κατακρεουργήσουν τους παραδοθέντες. Ήταν η τρίτη καταστροφή. Πριν ξεκινήσει η πολιορκία της Μονής από τους Οθωμανούς, ο Γεωργάκης Ολύμπιος θα πει στους μαχητές, «ελεύσεται πιθανώς ημέρα, καθ' ην η πατρίς θέλει συλλέξει τα οστά μας και θέλει μεταφέρει αυτά προς ενταφιασμόν εις την κλασικήν γην των προγόνων μας».

Εδώ το τέλος του επιχειρησιακού βραχίονα της Φιλικής Εταιρείας. Η επανάσταση εκεί είχε κριθεί οριστικά. Ο Τουρκικός στρατός έγινε ξανά κύριος της Μολδαβίας και Βλαχίας. Ο Πούσκιν θα απογοητευθεί. Είχε επενδύσει πολύ και πολλά στον Υψηλάντη. Αλλά και θα θυμώσει με όλους τους αρχηγούς αυτού του επαναστατικού και πατριωτικού εγχειρήματος, τους οποίους, αν και οι περισσότεροι είχαν πέσει ηρωικά στα πεδία των μαχών, δεν θα διστάσει να τους αποκαλέσει, εγωκεντρικούς, ελαφρόμυαλους, αδαείς και πεισματάρηδες. Αλλά θα σπεύσει να παρηγορήσει την Ελληνίδα γυναίκα για τον άνδρα της που έχασε, θυσία στον μεγάλο και ιερό σκοπό,

Πιστή Γραικιά, μην τον θρηνείς!

Έχει σαν ήρωας πέσει.

Βόλι πικρό του χώρισε τα στήθια

μεσ' τη μέση . . . μην τον θρηνείς.

Τάχατε, συ δεν τούδειξες το δρόμο,
σαν εκίνει μ' όπλο βαρύ στο ώμο,
και τού 'πες με μελωδική φωνή,
“Μπροστά σου, να 'τος, ανοίγει ο δρόμος
της τιμής, από θυσίες γεμάτος”;
Σ' αποχαιρέτησε σεμνά κι αμίλητα ο καλός σου,
ξέροντας πως παντοτινός θα 'ναι ο αποχωρισμός σου.
Έτσι κι αυτός απόμεινε στη μάχη ένας γενναίος,
γι' αυτό που δεν ορίζεται και δεν μετριέται χρέος.

(Ανέλυσαν, άραγε, ποτέ οι δάσκαλοί μας στους μαθητές τους αυτό το ποιητικό αριστούργημα που τόσο τιμά και εξυμνεί την Ελληνίδα;)

Τον ίδιον όμως τον ποιητή ποιος θα τον θρηνήσει; Η εξορία του κάποτε τελείωσε και θα επιστρέψει στη Μόσχα, απογοητευμένος από το ελληνικό επαναστατικό κίνημα. Μια ερωτική περιπέτεια θα καταλήξει σε γάμο. Θα εγκατασταθεί τελικά στην Αγία Πετρούπολη. Ένας αξιωματικός της φρουράς της πρωτεύουσας, γαλλικής καταγωγής, ο Ζωρζ Ντ' Αρτές, θα αρχίσει έντονες ερωτοτροπίες προς την σύζυγό του, την πανέμορφη Ναταλία. Ο ίδιος δεν θα το αντέξει, και θα καλέσει τον ερωτύλο σε μονομαχία. Στις 27 Ιανουαρίου 1837, η σφαίρα του Ντ' Αρτές θα πληγώσει σοβαρά τον Αλεξάντρ Σεργκέγιεβιτς Πούσκιν. Θα ξεψυχήσει δύο μέρες αργότερα, στα 38 του. Το 1937, εκατό χρόνια από τον θάνατό του, το Τσάρσκογε Σέλο, μετονομάστηκε, τιμής ένεκεν, σε χωριό Πούσκιν.

Έτσι έσβησε το πιο λαμπερό αστέρι της λογοτεχνίας και του φιλελευθερισμού στην αρκτώα χώρα, που για τους Ρώσους “ήταν η αρχή κάθε αρχής”, όπως έγραψε ο Μαξίμ Γκόρκι. Οι απλές λέξεις της καθημερινής ζωής που χρησιμοποιούσε στα πεζά και στα ποιήματα, εκ πρώτης όψεως σαν μια χούφτα χαλίκια, με κάποια μαγική δύναμη αποκτούσαν τη λάμψη και το μεγαλείο πολύτιμων λίθων. Ναι, ήταν ο ποιητής που εξυμνούσε πάντα τον ανθρώπινο νού και δόξαζε “τον ήλιο της λογικής που διώχνει μακριά τις σκιές της νύχτας”.

Το πορτραίτο του, πνευματική μαρμαρυγή . . . παγκόσμιο απαύγασμα!

25 Ιανουαρίου 2021. Διακόσια χρόνια από τότε!

Ευχαριστώ για την επίσκεψη!

Γρηγόριος Δημ. Νούσιας.

Υ.Γ. Στις 8 Ιουνίου 1880, στη Μόσχα, στα αποκαλυπτήρια της προτομής του Πούσκιν, θα προσκληθεί και ο μέγιστος Ντοστογιέφσκι, θα είναι ο κύριος ομιλητής. Μεταξύ των άλλων θα πει, “Ανάμεσα στους Ευρωπαϊκούς λαούς, είναι ίσως ο ρωσικός λαός μόνον, με τα προτερήματα της καρδιάς του, ο πιο προορισμένος να πραγματοποιήσει την παγκόσμια ένωση των ανθρώπων, την ένωση μέσα στην αδελφούσνη, την ένωση στο όνομα του Χριστού”. Δεν θα επαληθευτεί. Το παγκόσμιο προλεταριάτο, αργότερα, θα έχει άλλη ταυτότητα. Ο ίδιος θα φύγει από τη ζωή, στα εξήντα του, την ίδια ημερομηνία που ξεψύχησε και ο Πούσκιν, 29 Ιανουαρίου του 1881.

Και κάτι της τελευταίας στιγμής. Οι Τούρκοι τελικά μας υποδέχονται στο “Ντολμά Μπαξέ”, αναβαθμισμένα πράγματα. Έχει τον συμβολισμό του! ΓΔΝ.

